

УДК: 159.9.37

© Панов М.С., 2013 р.

М.С. Панов
Класичний приватний
університет, м. Запоріжжя

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ З ВАДАМИ ЗОРУ

У статті розкривається сутність процесу правового виховання. Доведено, що наслідком правового виховання осіб підліткового віку з вадами зору є формування в них певного рівня правової освіченості.

Ключові слова: правове виховання, правова культура, правова соціалізація, правова освіченість, формування.

Н.С. Панов

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ ПОДРОСТКОВ С ДЕФЕКТАМИ ЗРЕНИЯ

В статье раскрыта сущность процесса правового воспитания. Доказано, что результатом правового воспитания подростков с нарушениями зрения является сформированность у них определенного уровня правовой просвещенности.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовая культура, правовое просвещение, правовая социализация, формирование.

N.S. Panov

LEGAL EDUCATION AS PROCESS OF FORMATION OF LEGAL CULTURE OF TEENAGERS WITH VISUAL DEFICIENCIES

The article reveals the essence of the process of legal education. It is shown that the effect of the legal education of person's adolescents with visual impairments is to develop in them a certain level of legal awareness.

Key words: legal education, legal culture, socialization of law, legal education, formation.

Постановка проблеми. Проблему формування правової культури досліджували філософи, правознавці, педагоги й психологи: Г. Балл, В. Головченко, Н. Ничкало, В. Подберезський, Р. Сербин, А. Скуратівський, С. Сливка та інші. У працях цих науковців розроблено теоретико-методологічні проблеми формування правової культури як суспільства в цілому, так і його окремих соціальних груп.

Вітчизняними психологами особливе значення надається гуманістичному підходу до формування в учнів правової культури, що передбачає поєднання правових знань та правової поведінки. Так О. Асмолов, Б. Братусь, Л. Коган, А. Титаренко висвітлювали психологічний досвід з

проблеми інформаційного забезпечення засвоєння учнями правових знань. В. Оржеховська наголошує на необхідності створення психологічних умов формування правосвідомості учнів.

Нормативно-правову базу розкриття проблеми правового виховання сучасних учнів підліткового віку становлять Конституція України, Закони України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Національна програма «Діти України», Національна програма правової освіти населення.

Метою статті є вивчення сутності правового виховання учнів як процесу формування правової культури особистості.

Виклад основного матеріалу. Правове виховання є процесом загальної соціалізації особистості. Вітчизняним дослідником правової культури особистості і суспільства Ю. Битяком було відзначено, що одним із важливіших завдань правового виховання учнів є виправлення деформацій правосвідомості окремих осіб [3, с. 215]. Вважаємо, що деформація правосвідомості, що спостерігається у сучасних дітей підліткового віку здатна нанести шкоду їхньому правовому вихованню. Відомі випадки, наявність деформації правосвідомості учня не спричиняє юридичної або моральної відповідальності, але призводить до появи правового нігілізму, навмисного порушення правової поведінки, масового невиконання правових норм, до безкарності та спонукає підлітків до порушення законів у майбутньому. Від того, наскільки вдасться психологам виправити деформації правосвідомості, багато у чому залежить розвиток особистості учня. Подолання низького рівня правового виховання є актуальною проблемою розвитку української системи освіти й має винятково важливе значення для формування правової культури дітей з вадами зору. Організація процесу формування правової культури підлітків з вадами зору вимагає від психологів і педагогів спеціалізованих освітніх закладів дотримання як психологічних принципів формування особистості дитини, так і специфічних принципів правового виховання. Зазначимо, що реалізація принципів правового виховання в роботі психолога з підлітками має свої особливості. Так принцип зв'язку правового виховання з життям вимагає врахування стану дисципліни і порядку в колективі класу і освітнього закладу, дотримання правопорядку в мікрорайоні села чи міста у здійсненні правових виховної роботи.

Сама специфіка формування правової культури вимагає тісного поєднання її з практичною діяльністю школярів. Адже знання права нерозривно пов'язані з повсякденною діяльністю і поведінкою учнів. Кожен з них має певні права і обов'язки, про які треба пам'ятати в освітньому закладі, на вулиці, в громадських місцях. Всюди учень з вадами зору всту-

пає в правові відносини з оточуючими чи соціальними установами. Тому і роз'яснення конкретних законів повинно завжди пов'язуватися саме з життєвими інтересами підлітків, виходячи з їх досвіду [1]. Зауважимо, що життя не стоїть на місці, змінюються політичні й соціальні відносини, вдосконалюється правова наука, приймаються нові законодавчі документи – про все це потрібно своєчасно інформувати підлітків. Вітчизняним психологом В. Бочелюком було відзначено, що правове виховання підлітків з вадами зору тісно пов'язане з усіма видами соціального виховання – моральним, політичним, естетичним та іншими. Їх, на погляд автора, можна назвати такими, що «прилягають до правового виховання», «пов'язані з правовим вихованням», оскільки всі вони обумовлюють окремі аспекти правового виховання [1].

Одним з важливих аспектів роботи психологів з формування правової культури підлітків з вадами зору є оперативність психологічного впливу. Оперативність психологічного впливу розуміємо як своєчасне вміле пропагування і роз'яснення прийнятих державних законів чи нормативних актів. Оперативність має на увазі організацію цілеспрямованої правовиховної роботи в освітньому закладі або класі у зв'язку з виявленням певних випадків порушенні правил соціальної поведінки чи правопорушення.

Результати аналізу психологічних досліджень російських (Л. Божович, І. Кон, Л. Рєгуш) та вітчизняних (В. Бочелюк, Л. Орбан-Лембрик, М. Савчин, О. Скрипченко) психологів показали, що в процесі формування особистості підлітка відбувається перехід від сприйняття правової культури як нормативної характеристики соціуму до ціннісного, морального відношення до неї.

Отже, специфіка формування правової культури в період підлітковості полягає у тому, що процеси самоусвідомлення, самоствердження й самореалізації підлітка з вадами зору набувають нового якісного змісту. Для підліткового періоду в розвитку особистості характерне розширення змісту складного особистісного утворення – правової свідомості. Відзначимо, що остання є засадою якісно нової рефлексивної субдомінанти – морально-духовної самосвідомості підлітка з вадами зору [2]. Зауважимо, що особистісно орієнтований підхід, що був покладений в основу нашого експериментального дослідження, дозволив визначити специфіку особистісного зростання правової культури підлітків з вадами зору, конкретизувати завдання та перевірити на валідність і надійність психодіагностичні методи, які використовувалися у експериментальній роботі. Як зазначено І. Булах, особистісно зорієнтованого виховання забезпечує право підлітка на вільний вибір, можливість ціннісного ставлення до життя, вироблення моральної позиції та її дійове втілення у міжособистісних взаєминах [2].

Утвердження психологами, вчителями, вихователями спеціалізованих освітніх закладів у цих взаєминах особистості підлітка з вадами зору як найвищої цінності – це й є реалізація особистісно зорієнтованого підходу щодо реалізації моделі формування правової культури учнів підліткового віку з вадами зору.

Концептуальна ідея дослідження полягала в тому, що ми розглядали правову культуру особистості дитини підліткового віку з вадами зору як складову процесу соціалізації, як психічну властивість, особистісну цінність, що формується в єдності морально-правових знань та соціокультурної правової поведінки. Впровадження в спеціалізовані навчальні заклади для учнів з вадами зору методики формування правової культури сприяє підвищенню рівнів правової культури підлітків з вадами зору.

Методологія нашого дослідження, зокрема процеси організації і проведення констатувального й формувального етапів експерименту, базувалися на засадах системного й особистісно зорієнтованого впливу на особистість підлітків з вадами зору. Експеримент бувований на психодіагностичному обстеженні досліджуваних та проведенні корекційно-розвивальних заходів. Відзначимо, що в експерименті, з одного боку, передував процес підготовки психологів та педагогів (активізація рефлексивного мислення, правової спрямованості, конструктивної позиції у взаємодіях з учнями), з іншого – процес підготовки підлітків з вадами зору до сприйняття психологічного впливу (активізація взаємодії учнів з психологами та педагогами, наявність рефлексивних очікувань, ціннісного ставлення до правових знань, зниження невпевненості у собі). Відмітимо, що в ході реалізації моделі формування правової культури підлітків з вадами зору та їхнього психодіагностичного обстеження моделювалися психологічні ситуації для актуалізації особистісного потенціалу та правової самосвідомості учнів підліткового віку.

Експеримент проводився на базі комунального закладу Запорізький обласний центр-інтернат «Орієнтир» Запорізької обласної ради. У процесі експерименту нами було створено сукупність психологічних умов та засобів психологічного впливу на особистість учня, які сприяли формуванню правової культури підлітків з вадами зору. Головний акцент у формуванні правової культури підлітків з вадами зору було зроблено на поза навчальних практичних заняттях психологів з учнями 5-9 класів з вадами зору в умовах спеціалізованого закладу. Темі практичних занять обрано і сконструйовано таким чином, щоб сформувати у підлітків всі складові правової культури. Усі запропоновані форми практичних занять спрямовані на формування правової культури учнів з вадами зору за всіма критеріями в комплексі, але умовно ми можемо поділити їх таким чином:

1. На формування когнітивної сфери підлітків з вадами зору спрямовані: вправа «Знайомство» для учнів 5-8 класів; психологічний тренінг «Ризик і компроміс: де і в яких випадках» для учнів 9 класу.

2. На формування емоційно-ціннісного компоненту правової культури учнів з вадами зору спрямовані: полілог на тему «У злочин сходять по шаблях», бесіда «СНІД – біда, що поряд», вправа «Право жити по совісті і праву» для учнів 5-8 класів; організаційно-діяльнісна гра «Підліток у сучасному суспільстві: права і обов'язки» для учнів 9 класу.

3. На формування практичного компоненту правової культури учнів з вадами зору спрямовані: рольова гра «Закон і ми», ігри «З героями книг по статтях Конвенції» та «Закон про мене, мені про закон», аналіз конкретних ситуацій на тему «Про права дитини дорослим і дітям», тренінг «Я + інші». для учнів 5-8 класів; рольова гра «Право в нашому житті» для учнів 9 класу.

4. На формування інтелектуального компоненту правової культури учнів з вадами зору спрямовані: вправа «Конституція моєї держави», вправа «Правова трибуна» для учнів 5-8 класів; групова дискусія юних правознавців «Прошу слова» для учнів 9 класу.

Слід зазначити, що формування інтелектуального компонента правової культури особистості підлітка з вадами зору розглядалося як наскрізне завдання, що здійснювалося фактично впродовж усього експерименту. Відзначимо, що кожне з запропонованих практичних занять має чітку структуру: мета й завдання, організаційно-психологічні умови проведення, опис, тактика, інструкція психологу-керівнику заняття, інструкція учасникам, що виконують завдання заняття в залежності від тематики заняття, регламент заняття, загальна дискусія чи обговорення та підбиття підсумків заняття.

Таким чином, застосування інтерактивних технологій в діяльності психолога з формування правової культури підлітків з вадами зору набуває особливого значення, оскільки полегшує процес підвищення рівнів правової культури, забарвлює його позитивним емоційним досвідом. Слід також зауважити, що підвищення ефективності процесу формування правової культури підлітків з вадами зору в умовах спеціалізованого закладу відбувається завдяки ретельному аналізу і обговоренню того, що відбувалося протягом корекційно-розвивального заняття. Зауважимо, що кількість підлітків з вадами зору, які входили до контрольної групи складала 37 осіб, а кількість підлітків з вадами зору експериментальної групи – 41 особу.

З метою визначення рівнів правової освіченості підлітків з вадами зору нами було проведено анкетування учнів контрольної та експериментальної груп на констатувальному та формувальному етапах експеримен-

ту за анкетною «Особливості правових уявлень підлітків з вадами зору». Відзначимо, що в процесі формування правової культури у підлітків з вадами зору психологом повинні бути сформовані зальні уявлення про основні правові норми, які тісно переплітаються з моральними нормами та окремі норми конституційного, цивільного, сімейного, адміністративного та кримінального законодавств нашої країни. Наведемо основні поняття, які можуть і мають бути відомі підліткам з вадами зору: Держава Україна, державна символіка: Державний Герб України, Державний Прапор України, Державний Гімн України, Почесті державним символам, Влада в Україні: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів.

Нами доведено, що до правових знань підлітків з вадами зору обов'язково повинні бути віднесені наступні знання: Конституція України як Основний Закон нашої держави, Декларація прав дитини, Конституційні обов'язки громадянина України, Положення про загальноосвітній заклад, як документ, що визначає основи, права та обов'язки школяра, Закон «Про попередження насильства в сім'ї», сімейні права неповнолітніх, правові норми в галузі захисту навколишнього середовища, поняття злочину, кримінальної відповідальності неповнолітніх. Підліткам необхідно знати правозахисні організації, організації, які покликані опікуватись правами дитини. Учні підліткового віку повинні знати напрями діяльності соціальних служб для дітей та молоді, особливості функціонування відділів у справах неповнолітніх при місцевих органах влади та форми роботи кримінальної міліції у справах неповнолітніх.

Результати аналізу отриманих відповідей підлітків з вадами зору на питання анкети «Особливості правових уявлень підлітків з вадами зору» та результати проведення індивідуальних бесід психолога з ними дали можливість визначити рівні правової освіченості підлітків, які нами узагальнено в таблицях 1, 2.

Таблиця 1

Правова освіченість підлітків контрольної групи з вадами зору (у%)

Рівні правової освіченості	Етапи експерименту		Різниця між етапами
	Констатувальний (Кількість учнів до експерименту)	Формувальний (Кількість учнів після експерименту)	
Низький	47,91	40,54	+ 6,37
Середній	43,90	45,95	- 2,05
Високий	8,19	13,51	- 4,32

За результатами обчислення різниці між етапами констатувального та формувального експериментів щодо встановлення рівнів правової освіченості підлітків з вадами зору контрольної групи можна визначити, що стосовно низького рівня правової освіченості спостерігалось зниження на 6,37%, а стосовно середнього та високого рівнів правової освіченості підлітків з вадами зору було відзначено підвищення на 2,05% і 4,32% відповідно. Такі результати свідчать про те, що навчально-виховна діяльність в спеціалізованому освітньому закладі впливає на певне підвищення рівнів правової освіченості учнів підліткового віку з вадами зору.

Отже, проведення директивних (у відповідності до навчального плану) освітніх заходів з учнями підліткового віку з вадами зору контрольної групи в умовах спеціалізованого освітнього закладу, призводить до недостатнього підвищення рівнів правової освіченості підлітків з вадами зору.

Таблиця 2

Правова освіченість підлітків експериментальної групи з вадами зору (у%)

Рівні правової освіченості	Етапи експерименту		Різниця між етапами
	Констатувальний (Кількість учнів до експерименту)	Формувальний (Кількість учнів після експерименту)	
Низький	46,34	12,90	+ 32,14
Середній	43,91	63,41	- 19,50
Високий	9,75	24,39	- 14,64

Після проведення формувального етапу експерименту встановлено позитивну динаміку щодо підвищення показників середнього та високого рівнів правової освіченості підлітків з вадами зору на 19,50% (43,91%-63,41%) і 14,64% (9,75%-24,39%) відповідно. Зазначимо зниження на 32,14% (46,34%-12,90%) показника низького рівня правової освіченості підлітків з вадами зору експериментальної групи.

Висновки. Таким чином, у процесі формування правової культури особистості підлітків з вадами зору істотне значення поряд із особистісними позиціями, соціальними ролями вихованців спеціальних освітніх закладів мають внутрішні приховані міжфункціональні зв'язки змістовних компонентів правової свідомості.

В подальшому вбачаємо необхідність вивчення, того, що становлення та формування правової культури підлітків з вадами зору – це не тільки набуття дітьми правових знань та практичних навичок правової поведінки, але й формування необхідних для успішної соціалізації дитини з вада-

ми зору внутрішніх структур особистості, розвиток її правової самосвідомості.

Список літератури

- 1.Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями: Навчальний посібник. Рекомен. МОНУ для студентів ВНЗ / В.Й. Бочелюк, А.В. Турубарова. — К: ЦУЛ, 2011. — 264 с.
- 2.Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія. — К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. — 340 с.
- 3.Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : монографія / За ред. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. — Х.: Право, 2007. — 248 с.
- 4.Сербин Р.А. Стратегічний потенціал правової культури / Р.А. Сербин // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2002. — № 3. — С. 167-174.